

Het grote ogenblik. Mevrouw Willemse knipt het lint door, geassisteerd door haar kleinzoon Lucas Willemse.

Na de uitreiking begeven zich allen naar de zaal-Willemse, voorafgegaan door de tienjarige Lucas Willemse, die fier het kussen met de schaar draagt. Aan de zaal gekomen, draagt de burgemeester zijn opdracht over aan Mevr. Willemse-Widdershoven, die met een fikse knip het rood-witte lint doorsnijdt. Krekelgesjirp begeleidt de ceremonie en levende treksprinkhanen begroeten de binnenkomenden.

De zaal-Willemse was dus nu officieel open. De aanwezigen konden zich overtuigen van de veilige opberging van de collectie-Willemse: in stofvrije, stalen kasten, die van binnen zodanig zijn ingericht dat de insectendozen zonder de minste weerstand er uit kunnen worden genomen, zodat de insecten in het geheel niets te lijden hebben. Ook de dozen sluiten prima.

Door de goede zorgen van de conservator was er tevens een tentoonstelling georganiseerd. Een twaalfstal dozen uit de verzameling waren klaargezet. Vooral de wandelende takken en bladeren trokken de aandacht, doch de entomoloog had meer oog voor de typen onder de Orthoptera. Er waren hier slechts ongeveer 40

typen van de door Willemse beschreven nieuwe *Orthoptera*-soorten tentoongesteld. Op het bureau lag een keurcollectie oude boeken uit de bibliotheek-Willemse, maar het meest overtuigend sprak tot ons het werk van Willemse zelf, te beginnen met zijn eerste publicatie uit 1907: „Het aanleggen van een insectenverzameling”, verschenen in *Fauna en Flora*, Jrg. 1. no 2 (november 1907).

Doch Wasmann was ook niet vergeten, want Maastricht stond op het punt zijn beroemde verzameling te kopen. (Dit is intussen geschied in de gemeenteraadszitting van 2 juni). Deze verzameling zal met die van Willemse in één zaal worden ondergebracht. Nu waren reeds tentoongesteld 4 dozen, waarin zich bevonden de bewijsstukken, waarop de eerste wetenschappelijke publicatie van Wasmann berust. De „mierenpater” is nl. zijn wetenschappelijke loopbaan begonnen met de studie van de sigarenrollers uit de genera *Deporaus* en *Attelabus* (*Curculionidae*). Het resultaat van dit jarenlang onderzoek werd neergelegd in zijn eerste publicatie „Der Trichterwickler” (1884). Deze kleine, interessante tentoonstelling van het werk van Wasmann bestond verder uit een doos met bladrollende snuitkevers en een zestal dozen uit zijn beroemde verzameling mieren, termieten, mieren- en termietengasten.

Na bezichtiging van zaal en tentoonstelling begaven zich de genodigden naar de directeurskamer, waar hun door het gemeentebestuur een verfrissing werd aangeboden.

**R E D E UITGESPROKEN DOOR
PROF. Dr. J. K. A. VAN BOVEN, OVER DE
BETEKENIS VAN DE COLLECTIE-WILLEMSE,
BIJ GELEGENHEID VAN DE OFFICIELE
OPENING VAN DE ZAAL-WILLEMSE, OP
WOENSDAG 27 MEI 1964.**

Dokter Willemse was een specialist van *Orthoptera* of Rechtvleugeligen, een insectenorde met ruim 20.000 soorten. Misschien zal dit aantal voor sommigen van U groot schijnen, in de insectenwereld zijn echter aantallen niet gauw groot. Meer dan 280.000 Keversoorten

zijn immers beschreven, dat wil zeggen dat er ongeveer vijfmaal zoveel soorten Kevers zijn als Gewervelde dieren. Men kent meer dan 112.000 Vlindersoorten, 104.000 soorten Mieren, Bijen en Wespen en 85.000 soorten Vliegen en Muggen.

Tot de Rechtvleugeligen behoren de Veldsprinkhanen, Sabelsprinkhanen, Kakkerlakken, Wandelende Takken en Bladeren, Bidsprinkhanen, Krekels en Veenmollen.

Ofschoon de verscheidenheid in vorm, uiterlijk, gedrag en levenswijze in deze Orde zeer groot is, zijn alle leden toch nauw verwant met elkaar en kunnen zij bogen op een zeer oude stamboom, ja zelfs op één van de oudste van alle insekten. Immers duidelijke sporen van Orthopteroïde insekten heeft men teruggevonden in het Steenkooltijdperk.

De kleinste groep vormen de Krekels en Veenmollen, met ruim 900 vertegenwoordigers. In ons land komen hiervan slechts vier soorten voor.

De grootste superfamilie is ongetwijfeld die van de Veldsprinkhanen met ruim 5.000 soorten, die over de gehele wereld verspreid zijn. Vele leden zijn bekend om hun zang en vanwege het gemak waarmee zij kunnen springen.

Hiertoe behoren eveneens de beruchte Treksprinkhanen, die onder twee morfologische fasen kunnen voorkomen: een kortvleugelige, die nooit migreert en een langvleugelige, die steeds migreert. Gunstige milieufactoren kunnen op de populatie zodanig inwerken, dat de larven uitgroeien tot langvleugelige vormen, die — eenmaal volwassen — in massale zwermen alles vernietigen, waar zij neerstrijken.

De Sabelsprinkhanen zijn meestal groen gekleurde, slanke dieren, waarvan de wijfjes een lange legboor bezitten, die soms langer is dan het achterlijf. Meestal leven deze sprinkhanen verborgen in het struikgewas, waaruit bij het vallen van de avond en heel de nacht door, het sjirpen van de mannetjes opklinkt.

Hiertoe behoren eveneens de *Pseudophyllidae*, die — en ik citeer Dokter Willemsse in één van zijn publicaties — de bladeren der bomen, waarop zij leven zo nauwkeurig imiteren in hun vleugels, dat zelfs insektenvraat en schimmel-

woekeringen op dode bladeren geïmiteerd zijn en de vleugels normaal gaten en figuren vertonen, alsof insekten er aan gegeten hadden.

Werd reeds door de Treksprinkhanen de sympathie voor de Rechtvleugeligen zwaar geschokt, de Orde dankt voornamelijk haar slechte reputatie aan de Kakkerlakken. Sommige *Blattidae* zijn immers „kultuurminnend” en geven de voorkeur aan de menselijke huishouding boven die van het vrije veld. Toch is onze afkeer niet geheel juist. De overgrote meerderheid van de 3.500 soorten Kakkerlakken leven in de vrije natuur.

Bovendien mogen wij moderne mensen niet klagen. Ruim 200 miljoen jaren geleden, in het Perm, was deze familie nog groot en machtig en telden hun leden ruim 34 procent van alle toenmalige insekten. Thans vormen de Kakkerlakken nog slechts een zeer kleine groep, die nauwelijks een half procent van alle insekten vertegenwoordigt.

De Wandelende Takken en Bladeren zijn vooral bekend om hun mimicry, waardoor de ruim 2.000 leden lijken op bladeren of takken. Zij horen thuis in warme landen en komen voor in het gehele tropische gebied van de beide werelddelen. Prachtige voorbeelden van gelijkenis met bladeren of takken, die zich niet alleen uit in de uitwendige morfologische vorm, maar ook in kleur, waarvan het gehele gamma wordt nagebootst, zullen wij terugvinden in de collectie van Dokter Willemsse.

Algemeen bekend zijn eveneens de Bidsprinkhanen, die zowel door hun karakteristieke vorm, door hun habitus en door hun roofdiergewoonten, de meest typische *Orthoptera* zijn. In afwijking van de levensgewoonten van de overige leden van de Rechtvleugeligen, zijn Bidsprinkhanen uitsluitend carnivoor. Hun bewegingen zijn beheerst en rustig. In het bezit van een imiterend kleurenpatroon, kan de Bidsprinkhaan onopvallend en onopgemerkt zijn prooi beloozen en opwachten. In rust schijnt hij één concentratie en houdt hij ondertussen zijn krachtig ontwikkelde voorpoten „vroom” gevouwen. Deze vreedzame en mediterende indruk is slechts schijn. Plots slaat hij toe, zodra een geschikte prooi binnen het bereik van zijn voorpoten komt.

Voor al de wijfjes zijn zeer vraatzuchtig en dit zonder aanzien des persoons. Vaak immers eet het wijfje tijdens de paring het mannetje op.

Merkwaardig genoeg wordt hierdoor de paringslust van de ongelukkige partner vergroot. Decapitatie heeft een stimulerende invloed op de laatste abdominaalganglia, daar de remmende invloed van het onderslokdarm-ganglion is opgeheven.

Willemse als taxonomist

De taxonomist — Dames en Heren — van een dergelijke heterogene Orde, moet bezield zijn met een groot enthousiasme, met veel geduld en met een onuitputtelijk doorzettingsvermogen. Hij moet immers doordringen in de vele systematische geheimen van een Orde, waarvan de onderlinge groepen uitgesproken morfologische verschillen vertonen. Hij moet trachten de eigenschappen en kenmerken van vele tropische vertegenwoordigers te achterhalen, terwijl hun diagnostiek verspreid ligt in vaak zeer moeilijk toegankelijke literatuur. Tegelijkertijd moet hij in het bezit zijn van een helder verstand, waardoor hij in staat is de inter- en infraspécifieke variabiliteit, het polymorfisme in vorm, kleur en habitus af te wegen en op hun juiste waarde te schatten.

Dokter Willemsse was een dergelijk taxonomist. Al zijn beschrijvingen zijn uitvoerig en volledig, volgen steeds een bepaald goed doorzocht schema en zoeken altijd naar typische, opvallende taxonomische kenmerken, die daarna in dichotomische tabellen worden uitgewerkt. Bovendien worden de kenmerken van zijn typen nog geïllustreerd door scherpe foto's of duidelijke tekeningen.

Voor Willemsse had de zuivere morfologische soortbepaling geen zin. Voor hem was de definitie van species een biologische, die rekening hield met ecologische en geografische factoren. De belangstelling van de taxonomist Willemsse was steeds die van een bioloog.

Aantal nieuwe soorten en artikelen

Met grote nauwkeurigheid en met niet minder bekwaamheid beschreef Willemsse 499 taxa, waaronder 374 species novae, afkomstig uit alle delen van de wereld, zowel uit het Indo-Maleise

Gebied, als uit China, Australië en Zuidamerika. Een bijzondere plaats namen de *Acridoidea* of Veldsprinkhanen in. Immers 69 procent van zijn nieuwe soorten behoren tot deze superfamilie.

Zowel in binnen- als buitenlandse tijdschriften verschenen zijn artikelen. Vanaf 1907 zagen 112 publicaties over *Orthoptera* het licht. Sommige hiervan hebben de omvang van een boek. Zo verscheen in de „Publicaties” van ons Genootschap een artikelen-reeks over de *Acridoidea* van het Indo-Maleise Gebied van ruim 570 bladzijden.

Bovendien schreef Dokter Willemsse 21 artikelen over allerlei entomologische onderwerpen en 89 recensies en korte mededelingen.

De betekenis van de collectie Willemsse

Dokter Willemsse — Dames en Heren — schonk aan ons Museum echter meer dan deze publicaties. Niet alleen zult U straks in de zaal Willemsse — Wassmann een uitgebreide wetenschappelijke bibliotheek aantreffen, die handelt over de *Orthoptera* van de gehele wereld en die ruim 5.000 boekdelen en separata omvat, maar ook een wereldvermaarde *Orthoptera*-verzameling, die opgeborgen is in 390 insektendozen en die systematisch gerangschikt is.

Niet het grote aantal soorten alleen maakt een collectie belangrijk of beroemd, maar de geest en het inzicht van de auteur, die haar opbouwde als dokumentatie bij zijn studie. Deze collectie werd niet op de eerste plaats verzameld omdat de Rechtvleugelingen insekten waren met mooie vormen en prachtige kleuren, maar de verzameling groeide uit een dringende behoefte naar vergelijkings-materiaal bij het bestuderen van nieuwe soorten. Zij legt getuigenis af van de onverdroten werklust en van de grote deskundigheid van de samensteller, die elk insekt van zijn verzameling bestudeerde, vergeleek met anderen en van de nodige systematische notities voorzag.

De wetenschappelijke waarde van deze wereldcollectie ligt in het feit dat zij de onuitputtelijke vormenrijkdom in al zijn schakeringen en facetten, die eigen is aan de heterogene *Orthoptera*, weerspiegelt. Bovendien bezit zij tevens 137 typen, hetgeen neerkomt op ruim 36 procent van de door Willemsse beschreven species novae.

Typenmateriaal blijft in de huidige taxonomie de enige bron, waarop latere auteurs de interspecifieke variabiliteit kunnen bestuderen. Elke collectie, waarin typen aanwezig zijn, zal en moet een „levende” verzameling zijn, omdat het latere wetenschappelijk onderzoek nooit zonder bronnenstudie degelijke en verantwoorde arbeid kan leveren.

De taak van het Natuurhistorisch Museum zal niet alleen bestaan in het conserveren van deze prachtige en waardevolle collectie, maar zij omvat eveneens de opdracht de verzameling van Dokter Willemsse toegankelijk te maken voor elke serieuze onderzoeker, zowel voor de specialist als voor de beginnening en op deze wijze het wetenschappelijk werk van Dokter Willemsse voort te zetten.

De zaal Willemse — Wasmann

Als U — Dames en Heren — zo dadelijk de zaal Willemse — Wasmann zult bezoeken, vindt U daar twee wereldbekende collecties: De *Orthoptera*-verzameling van Dokter Willemsse en de Mieren, Termieten, Myrmekofielen en Termitofielen verzameling van Wasmann. Hierdoor wordt — naar mijn eerlijke overtuiging — het zwaartepunt van het Natuurhistorisch Museum verschoven naar de entomologie.

Het stemt mij tot grote vreugde dat hiermee de innige en vaak gekoesterde wens van onze stichter Rector Jos Cremers, in vervulling is gegaan. Hoe vaak mocht ik niet tijdens zijn leven getuige zijn van de grote liefde, die onze onvergetelijke Rector had voor de entomologische afdeling en hoe hij immer beijverd was om deze uit te breiden.

Dat deze wens van onze stichter thans in vervulling is gegaan zijn wij voornamelijk aan U, Mevrouw Willemsse, verschuldigd.

Dat de collectie van wijlen Dokter C. Willemsse veilig en volkomen verantwoord is opgeborgen, danken wij aan de grote bereidwilligheid van het Gemeentebestuur van Maastricht. In het bijzonder wil ik U Mr. W. Korn, Wethouder van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen, openlijk mijn dank betuigen voor de vele malen dat U zo welwillend mijn wensen en verlangens bent tegemoet gekomen.

Tot slot gaan mijn gedachten uit naar de scheidende Directeur van ons Museum, Dr. E. Kruytzer. De periode van mijn conservatorschap is nog klein, maar de eerste stappen zijn vaak het moeilijkst en tot nu toe liepen zij — dank zij hem — steeds over rozen. Zijn ontembaar enthousiasme om de verzameling Willemsse in een waardige omgeving onder te brengen, heeft mij doorlopend gestimuleerd en gestuwd. Dat wij thans deze zaal officieel kunnen openen — in de aanwezigheid van zovele prominente belangstellenden — danken wij geheel en al aan hem.

DE VERZAMELING-WASMANN GEKOCHT

De gemeenteraad van Maastricht heeft in haar zitting van 2 juni 1964 met algemene stemmen besloten de wereldberoemde verzameling-Wasmann te kopen, om deze te plaatsen in het Natuurhistorisch Museum, waar zij reeds ondergebracht is in de zaal Willemse-Wasmann. Tot nu toe had het museum de verzameling-Wasmann in bruikleen.

In de belangrijke raadszitting van 2 juni hield het raadslid Drs. J. Notermans een enthousiaste rede, waaraan wij enkele gedeelten ontleen. (De door de redenaar verstrekte zakelijke gegevens over de inhoud van de collectie-Wasmann — noodzakelijk ter informatie van de raad — zijn hier weggelaten, omdat wij deze terugvinden in het hierna volgend artikel van Prof. van Boven, de conservator van de collectie).

„Mijnheer de voorzitter. De feestelijke bijeenkomst in het Natuurhistorisch Museum, waar het College met de wethouders Gijbels en Korn aanwezig was, alsook 'n duo vroede vaders, is 'n historische dag voor de Annalen van dit instituut.

't Feit, dat de burgemeester van Maastricht zijn mooiste ambtsketen had gedrapeerd rondom zijn bovenbouw, gaf duidelijk aan, dat hij in bestuurlijke essentie aanwezig wilde zijn. In die hoedanigheid heeft deze magistraat de nieuwe zaal, genoemd naar dokter Willemsse en de eredoctoer Wasmann, officieel geopend. Tevoren had Baron Michiels van Kessenich met Bourgondische allure 'n koninklijke

onderscheiding in goud Mevrouw Willems-Widdershoven opgespeld.

De gastheerlijke rol werd voortreffelijk gespeeld door Dr. Kruytzer, waarnemend directeur, die vervolgens 't woord verleende aan de Roermondse hoogleraar Dr. Jos van Boven, verbonden aan de Universiteit van Leuven. Ik zal niet trachten te herhalen, wat de hooggeleerde over rechtvleugeligen heeft gedoceerd. 't Was wetenschap van de beste soort, dus 24 karaats.

Nu staan wij voor de aankoop van de verzameling Wasmann. De gemeenteraad heeft er recht op te vernemen wie deze geleerde met 'n wereldfaam is geweest. 't Zou te gemakkelijk en te simplistisch zijn als ik verwees naar 't Tijdschrift voor Entomologie, jaargang 1932, waarin Dr. H. Schmitz de betekenis van Wasmann in stralend licht heeft gezet... De bioloog pater Dr. Erich Wasmann was een specialist van de gastverhouding tussen mieren en termieten enerzijds en kevers, wantsen, bladluizen, spinnen en mijten anderzijds. Dit merkwaardige probleem is door deze onderzoeker gedurende zijn gehele wetenschappelijke loopbaan onderzocht en bestudeerd... De bewijsstukken van zijn publicaties zijn opgeborgen in 150 insektendozen... Dit maakt het Natuurhistorisch Museum en de stad Maastricht bekend in de gehele wereld.

De gevraagde prijs van 30.000 gulden voor de collectie en publicaties is voor een dergelijke wetenschappelijke verzameling niet veel. Amerikaanse musea hebben reeds meermalen laten blijken, dat zij tegen elke prijs haar zouden willen verwerven.

Dat de gemeente Maastricht thans in de gelegenheid is om de verzameling Wasmann voor Europa te kunnen bewaren lijkt mij voor haar een grote eer".

DE VERZAMELING WASMANN, EIGENDOM VAN MAASTRICHT

door

J. K. A. van BOVEN

(Zoölogisch Instituut, Leuven)

Erich Wasmann werd te Meran in Zuid-Tirol geboren op zondag 29 mei 1859. In

ERICH WASMANN S.J.
1859—1931.

september 1875, op zestienjarige leeftijd, kwam hij reeds naar Nederland, om novice te worden bij de Jezuïeten van de Duitse Provincie.

Door de „Kulturkampf" waren de buitenlandse leden van de Sociëteit gedwongen om Duitsland te verlaten. De meeste paters verkozen eveneens de ballingschap en hadden in 1872 op het toenmalige jachtkasteel Exaeten bij Baexem, het noviciaat ingericht.

In de bosrijke omgeving van Exaeten en vooral later in Blijenbeek begon Wasmann kevers te verzamelen. Onder invloed van zijn leermeesters, de fysicus Dressel en de natuurfilosoof Tilmann Pesch, werd vooral de broedzorg van de berkebladroller *Deporaus* (= *Rhynchites*) *betulae* en de eikebladroller *Attelabus nitens* bestudeerd.